

STICHTING BEHOUD DIERENWERELD VELUWE

Doel: Bescherming en behoud van alle op de Veluwe voorkomende diersoorten in hun natuurlijke omgeving, met inachtneming van de druk die een biotoop kan verdragen.

Bestuur: Voorzitter: H. Bonekamp tel. 0553667617
Secretaris: H. Kats tel. 0553558686
Penningmeester: H. Kerksen tel. 0321323268
Lid: W. Fiets tel. 0553556836
Lid: J. Rolfes tel. 0555413909

Nieuwe donateurs aanmelden bij:

Secretariaat: POSTBUS 103
7300 AC APELDOORN
tel. 055-3558686

Donaties: tot 16 jaar f 7,50 minimaal
16 jaar en ouder f 10,00 minimaal
voor het leven f 250,00

Uitgave 1996

STICHTING
BEHOUD
DIERENWERELD
VELUWE

Voorwoord van de voorzitter	blz. 3
10 jarig bestaan S.B.D.V.	blz. 4
Rode lijst bedreigde en kwetsbare zoogdieren in Nederland	blz. 6
Metselbijen	blz. 8
Pollense veen	blz. 10
Jaarprogramma 1996	blz. 12
Donateursdag	blz. 15
Reeën op de veluwe	blz. 16
Uitslag puzzel	blz. 28
Waarnemingen	blz. 30
Signalen	blz. 31
Wildtermen	blz. 32
Pinksterdag	blz. 33
Vrijwilligerswerk	blz. 34
Nestkasten Radio Kootwijk	blz. 36

Tekeningen: H Bonekamp
Foto's: W. Fiets

De mens is het intelligentste van alle dieren en het meest dwaze.
Namens de dieren,
Diogenes (412 - 323 v.Chr.)

Het voortbestaan van de diersoorten op aarde is afhankelijk van de gevoelige balans van de natuur.
Tot nu toe hebben vele dieren de inbreuk van de mens op hun bestaan overleefd. Maar wanneer wij niet leren de dieren op hun juiste waarde te schatten en een plaats op deze aarde voor hen zeker stellen, bestaat het gevaar dat wij de rijke en kleurrijke wereld ontdoen van vele bewoners. Wij hopen en geloven dan ook dat u samen met ons, ons enthousiasme voor de dierenwereld in al zijn vormen kunt delen.

Voor iemand die een beetje zwemmen kan is het geen probleem om elke dag 100 meter te zwemmen. Dit is zelfs leuk en heel gezond. Het is echter voor zo iemand onmogelijk om in één dag 10 kilometer tegen de stroom in te zwemmen. Soms hebben we, als "dierenwereld", het gevoel dat we die 10 kilometer in één dag willen zwemmen om ons doel te bereiken. Er zijn zoveel goede doelen die wij willen bereiken. Wij realiseren ons echter dat ook wij, als relatief kleine stichting, niet moeten proberen om in één dag die 10 kilometer te zwemmen. Gelukkig waren wij echter wel in staat om regelmatig onze 100 meter af te leggen. Dit vooral, hier wil ik toch nog even de nadruk op leggen, dankzij de financiële steun van al onze donateurs en dankzij de inzet van een enthousiast aantal vrijwilligers. Zonder in detail te treden en wetend dat ik een aantal mensen tekort doe, wil ik hier een paar projecten noemen waaraan wij onze medewerking hebben verleend of projecten welke wij zelfstandig hebben getrokken.

- Er is een begin gemaakt met het verbouwen van de voormalige bietenhut in de boswachterij Berg en Bos. Deze voormalige voerhut t.b.v. opslag van voer voor het grofwild wordt door een aantal vrijwilligers, in overleg met de medewerkers van de boswachterij, omgebouwd tot vleermuizenkelder. Diverse zaterdagen en vrije avonden zijn hier reeds door de vrijwilligers in noeste arbeid doorgebracht.
- In de zomermaanden organiseerden we wekelijks een wildwandeling in Berg en Bos t.b.v. de Lumidobezoekers.
- We assisteerden diverse malen de Vereniging Wildbeheer Veluwe bij hun jaarlijkse wildtellingen in de diverse leefgebieden.
- Ook dit jaar werden de edelherten en de wilde zwijnen in de wildbaan in Berg en Bos, in de weekenden, door ons gevoerd en werd er voorlichting gegeven aan het publiek. Het gemeentelijke informatiebord bij deze wildbaan werd door ons voorzien van een infopaneel m.b.t. onze stichting.

Bovenstaande acties liggen mij als beheerder van de boswachterij Berg en Bos het meest in het geheugen, vandaar dat ik ze even aanhaal. Hieruit moge overigens blijken dat ik soms niet weet of ik de "dierenwereldpet" of de pet van het "Hoofd Bosbeheer" op heb. Soms lijkt het wel dezelfde pet. Met de pet van het "Hoofd" op zeg ik "Jullie hebben vele goede werken verricht of mogelijk gemaakt", en al hebben we dan geen 10 kilometer gezwommen, enige honderden meters toch zeker wel en het was gezond en leuk. Ik hoop dan ook van ganser harte dat we als stichting in de komende jaren wederom enige honderden meters kunnen en mogen zwemmen en ik wens u allen, privé, ook veel zwemplezier.

Henk Bonekamp.

10 JARIG BESTAAN S.B.D.V.

door: H. Kerksen

Op 4 juni 1986 is de oprichtingsakte ondertekend van de STICHTING BEHOUD DIERENWERELD VELUWE bij notaris de Graaff te Apeldoorn.

Initiatiefnemers waren de heren D.P. Kruitbosch en H. Kerksen, terwijl de heren W. Fiets en H. Geeraets zich bereid verklaarden in het eerste bestuur zitting te nemen. Deze eerste jaren van de Stichting waren zeer hectisch, omdat wij in de zomermaanden een expositie in de Acaciahal van het park Berg en Bos organiseerden. Deze expositie besloeg een oppervlakte van maar liefst 320 m2!!

Er werd een dia-ruimte ingericht, diverse vitrines met opgezette dieren (elk jaar was er een ander thema), een diorama en een stand waar artikelen verkocht werden en voorlichting gegeven kon worden.

Ook moest er een balie komen waar de toegangskarten verkocht konden worden. Tenslotte moesten er nog vrijwilligers gerecruteerd worden want we waren gedurende drie maanden elke dag van 's-morgens 10.00 uur tot 's-avonds 23.00 uur open!!

Maar het had wel resultaat. Wat denkt u van bezoekersaantallen van 50.000 in die drie maanden?

U kunt zich voorstellen dat dit alles (en dan hebben we het nog niet eens over de voorbereidingen, die al in oktober begonnen) zeer veel van het toenmalige bestuur vergden. Dat is dan ook één van de redenen dat we daar na 3 jaar mee gestopt zijn.

In de loop der jaren is er, hoe kan het ook anders, het nodige veranderd. Dirk Kruitbosch heeft (helaas al in een vrij vroeg stadium) wegens drukke werkzaamheden zijn bestuursfunctie als voorzitter neer moeten leggen. Wij zijn hem uiteraard veel dank verschuldigd. Het bestuur heeft dan ook al bij zijn afscheid in 1988 besloten hem te benoemen tot ere-donateur.

In zijn plaats als voorzitter werd benoemd de heer L. van der Meulen, die zich enkele jaren met groot enthousiasme van zijn taak gekweten heeft. Na enkele jaren zonder voorzitter gedraaid te hebben (Harry Kerksen nam de zaken zolang waar) werd in 1993 Henk Bonekamp bereid gevonden als voorzitter de kar te trekken. Natuurlijk zijn er ook verder de nodige bestuurswisselingen geweest. Maar het huidige team is nog steeds vol enthousiasme en is volop actief. Een van de zaken welke echter sinds de oprichting niet is veranderd, is de donatie. Tien gulden toen was echter meer als tien gulden nu. Toch is er geen enkele aanleiding de donatie te verhogen. Dankzij de vele donateurs die al iets extra's overmaken kan de Stichting zichzelf uitstekend redden. We houden daarbij zelfs geld over om diverse projecten te ondersteunen of zelf ter hand te nemen.

Meteen in het eerste jaar van ons bestaan zijn wij met vrijwilligerswerk begonnen in het Vierhouterbos, destijds een Stichting.

De toenmalige beheerder, Jaap Prins, was zeer enthousiast dat we kwamen. Doch nadat we de eerste keer geweest waren, kreeg hij toch zijn twijfels. Niet over onze werklust, maar of we wel weer terug zouden komen. Die eerste dag regende het namelijk, niet een klein beetje en even, maar hard en de hele dag. Hij was dan

ook verrast dat we de maand daarop weer terug kwamen (volgens afspraak) en weer even enthousiast - en weer in de regen - aan het werk togen. Zo ging dat de eerste 3 à 4 keer door. Na verloop van tijd was hij ervan overtuigd met onze vrijwilligers een goede greep gedaan te hebben en zo ontstond er een vriendschapsband. Helaas is Jaap in 1991 overleden.

Maar dat er vrijwilligers in het Vierhouterbos bezig waren deed onder andere bosbeheerders al gauw de ronde en zo kwam het dan ook dat we ook op de Tonggense heide, Noorderheide en Zandhegge actief zijn. Maar ook op ander gebied zijn we actief. Zo hebben we boommarterkasten hangen in de Zandhegge, Vierhouterbos en Radio Kootwijk, zo'n 130 vogelnestkasten in Radio Kootwijk, hebben we op onze kosten een poel aan laten leggen in het Pollense veen, hebben we een dassenproject en zijn we bezig met een vleermuizenhut. Ook staan we met onze stand op diverse markten en beurzen. Tenslotte is er in de Loenermark met onze (financiële) steun nog een poel aangelegd. Ook doen we (tussendoor) nog al eens een excursie in de boswachterij Berg en Bos.

Het afgelopen jaar hebben we onze dia serie over de heide met groot succes 3 maal op een camping gedraaid.

U ziet dat we als Stichting de afgelopen jaren beslist niet stil gezeten hebben. Voor u, als donateur, proberen wij elk jaar weer een aantal aantrekkelijke evenementen te organiseren, waarbij er voor elk wat wils is. Natuurlijk kun je het niet iedereen naar de zin maken, maar we doen ons best.

Tot slot hoop ik dat u ons ook in de komende jaren wilt blijven steunen en misschien is het mogelijk om in uw omgeving nog iemand donateur te maken, zodat we met onze activiteiten door kunnen gaan met als enig doel: Behoud van de Dierenwereld op de Veluwe.

RODE LIJST VAN BEDREIGDE EN KWETSBARE ZOOGDIEREN IN NEDERLAND

door: H. Kerssen

Eind 1994 is door de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij de rode lijst zoogdieren vastgesteld. Naar aanleiding hiervan heeft het Informatie- en kennis Centrum (IKC) van dit ministerie een rapport uitgebracht.

De volgende gegevens blijken uit dit rapport.

Van de 65 soorten inheemse en ingeburgerde zoogdieren, die in aanmerking komen voor de rode lijst, is de verdeling over de verschillende categorieën als volgt:

- 25 soorten (38%) staan op de rode lijst;
- 35 soorten (54%) vallen in de categorie 'thans niet bedreigd';
- van 5 soorten (8%) zijn onvoldoende gegevens beschikbaar voor classificatie.

Op de rode lijst staan de volgende soorten:

verdwenen uit Nederland (4 soorten = 6%):

- grote hoefijzerneus;
- kleine hoefijzerneus;
- otter;
- tuimelaar.

Deze vier soorten zijn in deze eeuw uit Nederland verdwenen.

Inheemse zoogdieren die al voor 1900 uit ons land zijn verdwenen, en die nadien niet meer zijn teruggekeerd, vallen niet onder deze categorie. Tot deze groep behoren onder andere bruine beer, wolf, lynx, wilde kat en eland.

ernstig bedreigd (1 soort = 2%):

- bruinvis.

bedreigd (3 soorten = 5%):

- ingekorven vleermuis;
- vale vleermuis;
- damhert.

kwetsbaar (6 soorten = 9%):

- waterspitsmuis;
- franjestaart;
- boommarter;
- gewone zeehond;
- noorse woelmuis;
- eikelmuis.

gevoelig (11 soorten = 17%):

- veldspitsmuis;
- Brandt's vleermuis;
- Bechstein's vleermuis;
- mopsvleermuis;
- grijze grootoorvleermuis;
- grijze zeehond;
- wild zwijn;
- edelhert;
- bever;
- grote bosmuis;
- hazelmuis.

Van Brandt's vleermuis en grijze grootoorvleermuis zijn geen trendgegevens beschikbaar; deze soorten behoren dus mogelijk tot een hogere categorie.

Van 2 andere soorten, Bechstein's vleermuis en mopsvleermuis, zijn de aantallen weliswaar stabiel maar tevens zo gering, dat niet van een levenskrachtige populatie sprake is.

Thans niet bedreigde soorten.

De meeste van deze 35 soorten bevinden zich buiten de gevarenzone, doordat zij algemeen en stabiel, of toenemend zijn. Voorbeelden zijn: egel, watervleermuis, rosse woelmuis, huismuis en konijn.

In deze categorie vallen ook enkele vrij zeldzame soorten die stabiel zijn of toenemen: baardvleermuis, steenmarter, witsnuitdolfijn en zwarte rat. Enkele soorten met een duidelijke aantalsafname (25-50%) vallen eveneens in deze categorie omdat zij nu nog algemeen zijn. Dit zijn rosse vleermuis, gewone grootoorvleermuis, wezel en haas. De verdere ontwikkeling van deze soorten dienen nauwgezet te worden gevolgd.

Soorten waarvan de situatie niet bekend is.

Van 3 soorten zijn onvoldoende gegevens beschikbaar om ze bij één van de voorgaande categorieën te kunnen indelen. Het betreft: hamster, ondergrondse woelmuis en bosvleermuis. Van bosvleermuis en hamster, die zeldzaam zijn, en van de vrij zeldzame ondergrondse woelmuis, ontbreken gegevens over de trend. Nader onderzoek hiernaar is nodig. Indien er meer dan 25% achteruitgang blijkt te zijn opgetreden, dan vallen deze soorten onder de rode lijst.

Daarnaast zijn 2 soorten niet in de beschouwing betrokken, namelijk echte dolfijn en witflankdolfijn.

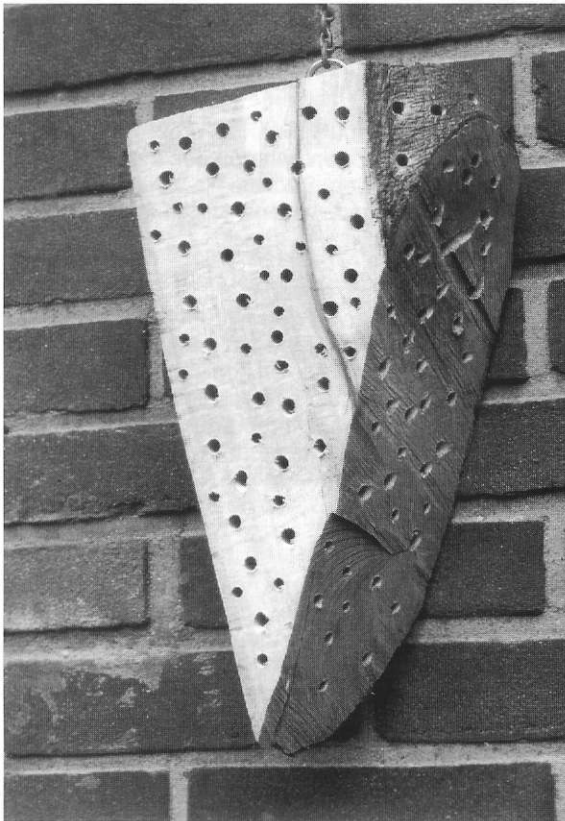
Geïnteresseerden kunnen dit rapport bestellen door overmaking van f 7,50 per exemplaar op postbankrekening nr. 341370 ten name van het IKC Natuurbeheer te Wageningen, onder vermelding van code R-12 en het aantal gewenste exemplaren.

MAAK VAN EEN OPENHAARDBLOK EENS EEN NESTRUIMTE VOOR BIJEN

door: Gert-Jan Blankena

Als u de komende zomer de open haard niet meer gebruikt is het tijd om eens wat houtblokken te besteden aan een beter doel: maak er een nestruimte van voor een kolonie metselbijen. Dit gaat werkelijk heel eenvoudig: neem een ongeverfd stuk hout, waar tenminste één platte kant aan zit. Een gekleefd blok is dus prima, maar een 10 - 30 centimeter lang stuk van een dikke plank voldoet net zo goed. Boor daar, op een nette wijze (zonder rafels) een serie gaten van 6, 7 en 8 millimeter doorsnee in. Die gaten liggen 1 - 2 centimeter uit elkaar en zijn 2 - 3 centimeter diep. Hang dit geperforeerde blok op een lichte, maar droge plaats op het westen of het noorden. Op het terras of aan een schuurtje, het maakt niets uit. En dan maar afwachten!

Metselbijen, de zogenaamde *Osmia's*, zijn solitair levende bijen. Dit betekent dat ze op zichzelf leven; ze maken dus geen deel uit van een volk, zoals honingbijen, hommels of wespen. Het zijn kleine bijen, 4 - 7 millimeter lang, dus beduidend kleiner dan de honingbij. Hoewel er minstens 20 verschillende soorten zijn, is er in onze omgeving maar één soort echt algemeen: de rode metselbij (*Osmia rufa*). Die is gemakkelijk te herkennen aan haar rood behaarde achterlijfje. Eind april komen de jonge *Osmia's* uit hun nestholtes tevoorschijn. De mannetjes komen eerder uit dan de vrouwtjes: dat kan wel twee weken schelen. Dit is een soort ingebouwde paringsgarantie, omdat het mannetje meerdere keren kan paren. Het vrouwtje doet dit maar één keer. Vandaar!

Overbodig.

Na de paringsperiode is het mannetje overbodig geworden en sterft. Het vrouwtje begint nu aan de nestbouw: ze zoekt een holletje van 6 - 8 millimeter dat tenminste 3 centimeter diep is. Dat holletje kan in een stenen muur zitten, maar ook in het hout. Ik heb ze zelfs wel in een aan elkaar gebonden bos rietjes zien nestelen. In het holletje wordt een nest gebouwd van achter elkaar gelegen cellen, afhankelijk van de diepte van het holletje kunnen dit wel 20 cellen zijn. In elke cel wordt een voorraad nectar en stuifmeel gebracht. Hiervoor heeft ze tenminste 20 maal heen en weer moeten vliegen, zo hebben nijvere onderzoekers vastgesteld. Op deze voorraad wordt een eitje gelegd, waarna de cel wordt dichtgemaakt. Nu kan de volgende cel worden gevuld. Tenslotte als het holletje vol is met celletjes, wordt de opening dichtgemetseld met modder, klei of leem. Aan deze eigenschap danken de metselbijtjes hun naam.

Het eerste uit.

Uit het eitje komt na ongeveer één maand een larfje. Weer een maand later gaat die zich verpoppen, waarna er een lange periode van winterrust aanbreekt, hoewel het dan nog lang geen winter is. Pas in april van het volgende jaar komen de nieuwe *Osmia's* weer tevoorschijn. Interessant is dat, als het holletje breed genoeg is voor de cellen en een gang, er eitjes gelegd worden waaruit mannetjes en vrouwtjes geboren worden. Maar als het tunneltje niet zo breed is dan wordt alleen in het eerste celletje, dus pal achter het metselwerk, een mannetje geboren. Want die moet er immers het eerste uit?

Nog interessanter is dat de vrouwtjes uit bevruchte en de mannetjes uit onbevruchte eitjes ontstaan. Blijkbaar kan het *Osmia*-vrouwtje hieruit naar believen kiezen! Maak een dezer dagen maar eens zo'n nestplank. Het is beslist de moeite waard. En, voor de twijfelaars onder u: *Osmia's* kunnen niet steken!

POLLENSE VEEN

door: H.L. Kats

Het Gelders Landschap, onze stichting en het Pollense Veen.

Het valt haast niet op, een oase van rust midden in het land, grenzend aan de Koninklijke Houtvesterijen. Nou ja grenzend, er zitten nog wat zomerhuisjes tussen en een zandweg, de Hanendorperweg met verhard fietspad maar het is duidelijk een overgangsgebied tussen de druk bewerkte cultuurgronden in het IJsseldal en ons grote natuurgebied De Veluwe. Via het Natuurbeleidsplan wordt getracht natuurgebieden met elkaar te verbinden via de zogenaamde "Ecologische Hoofdstructuur" en moeten er volgens de "Relatienota" een groot aantal nieuwe natuurgebieden gaan ontstaan op kansrijke plekken. Dit project is daar een typisch voorbeeld van. In ons boekje van 1994 hebben we u laten weten dat dit gebied door de stichting Het Gelders Landschap was aangekocht. Tevens konden wij meedelen dat, door de extra gelden die wij van vele donateurs hebben mogen ontvangen, onze stichting een reptielen- en amfibieënpoel met houtwal kon laten aanleggen in het Pollense Veen.

Het is nu ruim twee jaar geleden dat er druk gegraven werd en er spontaan... schoon en niet verzuurd kwelwater, afkomstig uit het met bos en heide begroeide aangrenzende Veluwemassief, naar boven kwam. Rust, wat begrazen en soms een keer maaien is daarna het enige wat er nodig is om een druk bewerkt stuk land, waarop nog maar enkele jaren geleden de maïs groeide, de gelegenheid te geven zichzelf te ontwikkelen. Natuurlijk zijn de sporen te bemerken van de mest die hier jaren lang veelvuldig is uitgereden. Maar afgelopen voorjaar was het een genoegen om een vlakte te zien, rijk aan vogels en vol met bloemen en echt niet alleen paardebloemen. In het midden dan de poel met daarnaast de houtwal die doorloopt tot de bosrand. Het Pollense Veen, 3 km ten westen van Emst, ten noorden van landgoed Wildlust en 13 hectare groot, is niet toegankelijk maar vanaf het zandpad is de poel goed waar te nemen. En overtreedt u de wet door het gebiedje toch in te gaan dan wordt u al gauw gestraft door zeer drassige stukken waar het kwelwater zorgt voor een moerassige ondergrond waar staan blijven haast niet

meer mogelijk is. Ik kan u zeker aanbevelen om die omgeving eens in het voorjaar te gaan bekijken maar.... bel elkaar even zodat niet alle donateurs op die ene mooie voorjaarsdag komen!

TUINBEURS VOOR GELDERLAND

VRIJDAG	ZATERDAG	ZONDAG	MAART
8	9	10	
12.00-22.00	10.00-18.00	10.00-18.00	1996

RIJNHAL ARNHEM

JAARPROGRAMMA 1996

Om onze wildspeurtochten in goede banen te geleiden zijn er enkele spelregels in gesteld. In uw eigen belang dient u zich hier aan te houden.

Voor de wildspeurtochten geldt het volgende:

- Zorg voor onopvallende kleding;
- Doe van te voren niet allerhande "geurtjes" op;
- Bij een fietstocht: Zorg dat uw fiets in orde is (geen piepende remmen of aanlopende delen);
- Maximaal aantal deelnemers 15.
- Neem een goede verrekijker mee.

Voor alle evenementen, uitgezonderd de dia-lezingen, dient u zich minimaal 2 dagen van te voren op te geven, daar anders niet gegarandeerd kan worden dat u mee kunt.

8-9-10 maart :Tuinbeurs in de Rijnhal te Arnhem. Hier zullen wij met een stand aanwezig zijn. Op deze beurs staan tal van standhouders die u uitgebreid kunnen informeren over alles wat met uw tuin te maken heeft. Een bezoek zeer zeker waard. Zie voor openingstijden de advertentie.

13 april: **Wildspeurtocht te voet.**
Deze keer willen wij weer eens de omgeving achter de kolenbrandrij aan de Aardhuisweg bezoeken.
Verzamelen om 18.30 uur op de parkeerplaats aan de Aardhuisweg. Dit is de weg van Uddel naar de Amersfoortseweg van Apeldoorn naar Amersfoort. De parkeerplaats ligt net bij het wildrooster vlakbij de Amersfoortseweg.

11 mei: **Wildspeurtocht per fiets.**
Door het kroondomein zijn diverse rustgebieden voor het grofwild opgeheven en zijn er grote rustige gebieden gemaakt. Men komt nu echter bijna niet meer de bordjes "verboden toegang" tegen.
Vandaag willen wij eens in het voormalige rustgebied nabij de boswachterij Gortel gaan kijken.
Verzamelen om 05.30 uur op de parkeerplaats nabij Gortel aan de weg Emst-Vierhouten.

1 juni: **In verband met ons 10-jarig bestaan op 4 juni hebben we op deze dag iets bijzonders. Meer hierover kunt u lezen in het aparte artikel op blz. 15**

29 juni: **Wildspeurtocht te voet**
De vorige voettocht was 's avonds, dus deze tocht willen wij voor de liefhebbers 's morgens houden. Aangezien de zon al om 05.22 opkomt zal het wild ook vroeg in de dekking gaan. Willen we toch nog wild zien zullen wij er dus ook vroeg bij moeten zijn.
Vertrek om 05.15 uur vanaf de parkeerplaats van Restaurant "de Echoput", gelegen aan de oude weg Apeldoorn-Amersfoort, nabij de afslag Hoog-Soeren.

juli-augustus: Elke woensdag-avond zal er in de boswachterij Berg en Bos te Apeldoorn 's-avonds een excursie zijn, waarbij tevens de herten en wilde zwijnen gevoerd zullen worden. Inlichtingen aan de kassa van het park (tel. 055 - 3553017).

14 sept.: **Wildspeurtocht per fiets.**
In verband met de komende bronstperiode bestaat er een aardige kans dat we edelherten zullen kunnen zien, maar het blijft natuurlijk geluk hebben. Vertrek om 18.00 uur vanaf het einde van de Wieselseweg in de buurtschap Wiesel ten noorden van Apeldoorn.

21 sept.: **Bijenmarkt Eerbeek**
Op deze uiterst gezellige markt met vanaf 11.00 uur levende muziek staan wij sinds enkele jaren met onze voorlichtingsstand.

24 sept.: **Burltocht**
Een wandeling om naar het burlen van de edelherten te luisteren. Vertrek om 20.00 uur vanaf de parkeerplaats van Restaurant "de Echoput", gelegen langs de oude weg Apeldoorn-Amersfoort, ter hoogte van de afslag Hoog-Soeren.

27 sept.: **Burltocht**
Zie 24 september.

26 okt.: **Excursie Vierhouterbos/Noorderheide.**
Verzamelen om 09.30 uur op de parkeerplaats aan de weg Emst-Vierhouten, naast het wildrooster bij Vierhouten.

9 nov.: **Dia-lezing Rien Mouw.** De Veluwe zal in al zijn facetten te zien zijn. Landschappen, dieren, maar ook mensen die op de Veluwe wonen en werken zullen de revue passeren. De lezing wordt gehouden in motel de Cantharel te Ugchelen.
Aanvang 14.00 uur.

25 jan. 1997: **Dia-lezing** door J. Huttinga, jachtopzichter bij de Kroondomeinen. De lezing zal als onderwerp hebben: "Belevenissen van een jachtopzichter met de dieren in het vrije veld". Naar wat we van de heer Huttinga gewend zijn zal deze dia-lezing zeer de moeite waard zijn.

Deze lezing zal gehouden worden in het dorps huis Ugchelens Belang, Bogaardslaan 81 te Ugchelen (Apeldoorn).
Aanvang 14.00 uur.

Alle wandelingen/excursies/wildspeurtochten zullen ongeveer 2 uur duren, wat echter niet wil zeggen dat u dan konstant wandelt of fietst.
We zullen rustig aan doen en regelmatig rusten, zodat het voor iedereen leuk blijft.

Verplicht aanmelden voor alle evenementen, uitgezonderd de dia-lezingen, tenminste 2 dagen van te voren alsmede verdere informatie bij:

Dhr. Kats, tel: 055-3558686.

DONATEURSDAG 1 JUNI 1996.

In verband met ons 10 jarig bestaan op 4 juni a.s. willen we van deze dag iets bijzonders maken. Wij nodigen u dan ook van harte uit deze dag mee te maken, samen met één introducté. Wij zijn deze dag te gast bij het Museum voor Natuurbeheer, alsmede de Stichting Het Geldersch Landschap.

Het Museum is ondergebracht in het prachtige gerestaureerde Kasteel Doorwerth, gelegen nabij het gelijknamige plaatsje Doorwerth bij Arnhem.

In de morgen zult u een rondleiding krijgen in het Museum. Na een kopje koffie met broodjes is het in de middag de bedoeling een excursie te maken op het nabij gelegen landgoed Duno, onder begeleiding van de districtsbeheerder van het Geldersch Landschap. Degenen onder u die deze excursie niet kunnen of willen meemaken kunnen deze tijd gebruiken om de rest van het kasteel te bezichtigen (kosten 7,50 p.p.). Na afloop is er de mogelijkheid om onder het genot van een drankje nog even met elkaar na te praten.

De toegang tot het museum, de excursie, koffie, broodjes en een drankje zijn gratis. Daarom is het ook niet mogelijk meer dan één introducté mee te nemen.

Om deze dag goed georganiseerd te laten verlopen is het wel verplicht u aan te melden bij de secretaris vóór 1 mei 1996, uitsluitend door middel van het formulier achterin het boekje.

Onderstaand het programma.

10.00 uur: Ontvangst met koffie in de educatieve zaal van het museum.

10.30 uur: Aanvang rondleiding door het Museum voor Natuurbeheer.

12.00 uur: Koffie met broodjes in de educatieve zaal.

13.00 uur: Aanvang Excursie landgoed Duno. Verzamelen onder de grote acacia (geplant in 1676 !!) op de voorburch van het kasteel.

15.00 uur: Borreluurtje in de educatieve zaal.

IN DE EDUCATIEVE ZAAL IS HET ABSOLUUT VERBODEN TE ROKEN. U GE-LIEVE HIER REKENING MEE TE HOUDEN.

REEËN OP DE VELUWE

door: H.L. Kats

Naam ----- : Ree
Klasse ----- : zoogdieren
Orde ----- : evenhoevigen; onderorde van de herkauwers
Familie ---- : Cervidae
Soort ----- : *Capreolus capreolus*

Er zijn weinig dieren waar zo veel over geschreven is als het Reewild. Deze schitterende dieren komen in vele gebieden in ons gehele land voor. Op de Veluwe kunnen we ze waarnemen in de uitgestrekte bossen maar ook in de randgebieden en uiterwaarden. Wel is er verschil in sociaal gedrag en leefwijze tussen de reeën die in de bossen en die in de polder leven.

Reden voor dit artikel was een ontmoeting met reeën die ik niet gauw meer zal vergeten. Het was half april, tijdens de zwartwildtellingen in Alkenschoten (bosgebied nabij Apeldoorn). Aangezien er op die plaats geen hoogzit stond had ik mijn driepootje meegenomen. Eerst kijken waar de wind vandaan komt en waar het dekkingsgebied is vanwaar ik het zwartwild kan verwachten. Door wat douglastakken op te stapelen had ik een pracht schuilplaats. Het bos was net gedund dus takken met naalden genoeg. Na een uurtje en zes trimmers later werd het rustig in het bos. Achter mij hoorde ik geritsel. Voorzichtig, om niets te verstoren, keek ik achterom. Uit de dekking kwam een reegeit gevolgd door een reebok. Ze hadden nog geen verwaaiing van me. Gezien de windrichting vermoedde ik dat ze dat wel snel zouden krijgen met als gevolg vluchtende reeën. Maar nee, ...ze kwamen recht op me aflopen. Het was een prachtige bijna zwarte reegeit, een smalree (éénjarig vrouwelijk dier). Zij werd gevolgd door een reebok, een schitterende zesender. Aan zijn bouw te zien was hij vrij jong. Tot op ongeveer acht meter afstand waren ze me genaderd, ik durfde amper te ademen of met mijn oogleden te knippen. Plotseling bleven ze staan, en merkten dat er iets was maar konden nog niet ontdekken wat. Ik had de gelegenheid om deze dieren rustig te bekijken. Ze liepen enkele meters naar rechts en werden ineens wat nerveus, ze hadden verwaaiing van me gekregen. Snel verwijderden ze zich een aantal meters om vervolgens rustig hun weg te vervolgen. Met kramp in mijn nekspieren van het achteromkijken ging ik mij weer concentreren op, waar ik voor gekomen was, het zwartwild.

Als je zo'n geluk hebt dat je reeën vrij lang en van zeer dichtbij kan observeren dan zie je pas wat voor prachtige dieren dit zijn. Onwillekeurig denk je even aan de discussies over de jacht op reewild, moet je beheren d.m.v. bejagen of moet je het sentiment laten meespelen en de voorkeur geven zo veel mogelijk reeën te laten leven. Geenszins is het mijn bedoeling een discussie te openen, die zijn er al genoeg. Toch is het wel belangrijk i.v.m. voorlichting om op de hoogte te zijn met de standpunten van dierbeschermende instanties en jagers.

Bepaalde instanties zijn de mening toegedaan dat, met name in de polder, het te veel aan reeën gevangen zou moeten worden om het vervolgens op andere plaatsen, eventueel in het buitenland, uit te zetten. Dat de aantallen zijn toegenomen heeft te maken met meer dekking, meer voedselaanbod en ze hoeven vanuit deze dekking minder ver te lopen naar hun voedselgebieden. Weilanden worden gesaneerd en voor houtproductie gebruikt, er worden grote aantallen jonge loofbomen geplant. Daardoor komt er tijdelijk meer voedsel (jong blad) en ontstaat er meer dekking waardoor het territorium van de reeën zal verkleinen dus het aantal zal toenemen. Als er geen maatregelen zijn genomen zal bij een grote reewildstand vanzelfsprekend meer schade aan de, voor houtproductie bedoelde, bomen ontstaan. Doordat reeën stressgevoelige dieren zijn en een sterke territoriumbinding hebben zou, door het verplaatsen van deze dieren en in andere territoria uitzetten, veel onrust ontstaan en vele slachtoffers vallen. Bekend is dat reegeiten door stress miskramen kunnen krijgen. Waarschijnlijk zullen grote aantallen dieren een gevangenneming niet overleven.

Indien er zich een probleem voordoet van te grote aantallen reeën dan zal in eerste instantie de oorzaak van dit probleem aangepakt moeten worden om herhaling te voorkomen. Alleen een oplossing proberen te zoeken om het reeënoverschot te verminderen is geen oplossing. Deze dieren verdoofd in kratten elders brengen is m.i. niet haalbaar. Je zou één à twee reeën per keer kunnen wegbrengen. Buiten het probleem van stress dat ik net al aanhaalde zou je een dierenarts mee moeten zenden. Als je dat allemaal beschouwd is het financieel niet mogelijk dit uit te voeren. Daar komt bij dat in het buitenland niemand op onze reeën zit te wachten en dat ze ook in onze omringende landen d.m.v. afschot beheerd worden.

Laatst had iemand de oplossing gevonden n.l. de nieuwe boomgaarden omrasteren. Vergeten werd dat het aantal reeën al behoorlijk was toegenomen in een aantal jaren. Zou je hun veranderde leefgebied en dekkingsgebied inrasteren dan zou je de reeën de polder injagen met als gevolg veel te veel dieren op een klein oppervlak, gevaarlijke verkeerssituaties door overstekende reeën, stressproblemen door territoriumgedrag, terugkerende reeën die zich dood lopen in het raster. Is dat een oplossing? Ook vernam ik een oplossing door de stammen van de bomen met een bepaalde verfsoort in te smeren. Wie weet, doch, nieuw blad wordt toch wel gegeten, geweiën worden ook aan geveerde bomen geveegd en ook geveerde bomen worden beschadigd om het territorium af te bakenen. Schiltschade (het opvreten van de bast van een boom) zou je daarmee misschien tegen kunnen gaan. Als reeën de bast van bomen gaan vreten is er vaak al een probleem waardoor ze hun dekking niet uit komen. Neem bijvoorbeeld een maisveld, 's zomers veel dekking, veel voedsel, aantallen zullen toenemen.

's Winters, al het maïs weg, kale vlakte, geen blad aan de bomen, dekking weg. De reeën gaan dan elders dekking zoeken, durven daar niet uit, te veel dieren in een te klein gebied, gevolg: gaan bast van bomen eten. Terwijl ze het liefste jong loofblad en grassen eten. Vooralsnog lijkt de stand te reguleren d.m.v. bejaging de meest voor de hand liggende oplossing. Aansluitend zou door een beter beheer van de terreinen en het reewild de stand zich kunnen stabiliseren.

Het gebeurt vaak, als we met onze voorlichtingsstand bij een evenement aanwezig zijn, dat je in gesprek komt met mensen over de meest vreemde diersoorten en eerder genoemde problemen. Vaak hebben vele mensen uitgesproken meningen over beheer, jacht of de zielige bambietjes. Hoewel ik iedereen serieus neem en in zijn/haar waarde laat kan mijn dag haast niet meer stuk als er iemand langs komt met de opmerking: "jullie zijn zeker van de pief, paf, poef". Ook komt men met de meest uiteenlopende oplossingen, niet gehinderd door enige kennis. Bijvoorbeeld: "de herten steriliseren of gesteriliseerde wolven uit zetten. Herten hoeven dan niet meer afgeschoten te worden en er komen geen vermeerderings- en inteeltproblemen bij de roofdieren". Over het herintroduceren van lynxen of wolven en het niet doorgaan daarvan is al veel gepubliceerd, daar zal ik in dit artikel niet verder op ingaan.

Uiteraard wil men graag zijn of haar belevenis of ontmoeting met een dier vertellen. Regelmatig heeft men dan op de meest vreemde plaatsen een edelhert gezien, "zeker weten". Belangstellend probeer je dan uit te leggen dat dit edelhert weleens een ree geweest zou kunnen zijn. Na enige uitleg accepteert (en waardeert) men dit vaak. In ons boekje van 1993 heeft een artikel gestaan van een reekalf dat in een konijnhol vast zat. Wim Fiets en Jaap Nieuwenhuis hebben hem uitgegraven met als gevolg dat hij met z'n moeder weer verder ging. Een andere belevenis met een reegetit en haar kalf overkwam Wim later.

Wim fietste in het Kroondomein toen zijn aandacht werd getrokken door een reegetit. Het dier had hem gezien maar had meer belangstelling voor iets anders. Voor Wim dus een reden om de zaak te onderzoeken. Met de verrekijker kon hij constateren dat de reegetit een vos probeerde weg te jagen. Na verloop van tijd verdwenen zowel de reegetit als de vos. Hij ging kijken wat er aan de hand was en vond een zeer jong reekalf. Het diertje was gewond. Wim belde mij op en samen gingen we naar het beestje om te kijken of er nog iets verzorgd kon worden. Het kalfje had een wond aan zijn kop en hals. Veel kans gaven we hem niet. We hebben de wonden voor zover mogelijk verzorgd, het dier neergelegd en zijn na verloop van tijd weer wezen kijken. Het leek er op dat het kalf zich iets herstelde. Nu maar afwachten of hij het zou halen, of zijn moeder terug zou komen of de vos.

De volgende dag vonden we het kalf op dezelfde plek. Het bleek dood te zijn. De vos was ook niet meer teruggekeerd. We hebben het kalfje meegenomen en door een preparateur laten opzetten. Regelmatig zetten we hem in een diorama en hebben daar uiteraard ook een verhaal bij.

Zoals ik in het begin van dit artikel al vermeldde is er verschil in sociaal gedrag en leefwijze tussen de reeën die in de bossen en die in de polder leven. Over het algemeen leven reeën niet in groepsverband maar zijn het solitaire dieren die slechts gedurende korte of langere tijd in groepjes (sprongen) leven. In de bossen vindt vooral in de winter wel eens sprongvorming plaats. Deze ontstaan als er geen of weinig dekking is (geen blad aan bomen en struiken) en omdat de reeën voor hun voedselaanbod zich concentreren in de meest voedselrijke terreingedeelten. Meerdere dieren bij elkaar geeft meer veiligheid, ze kunnen hun omgeving beter controleren. Dit verklaart dat er in de polder vaker sprongen reeën voorkomen dan in het bos. De ideale biotoop voor reeën wordt gevormd door een afwisseling van bos en veld. Reewild is tamelijk plaatsgebonden. In bosgebieden neemt het ree als territorium genoeg met 1 à 2 km², dit kan kleiner zijn naarmate de biotoop beter is. In de polders hebben de reeën alleen voldoende dekking als de landbouwgewassen hoog staan, de territoria zijn veel uitgestrekter dan in de bosgebieden. Door een beter voedselaanbod zijn de reeën in de polder zwaarder dan de reeën op de Veluwe.

Na bovenstaande informatie en belevnissen wil ik wat verder ingaan op de levenswijze van onze Veluwe reeën. We starten in de maand april vanaf het moment dat ik de ontmoeting met reeën heb beschreven.

APRIL

In die periode kan het wel voorkomen dat er schijnbaar doelloos reekalveren van het vorige jaar, jaarlingen ♂ of smalreeën ♀, in het veld rondlopen. Hun moeder heeft ze voor een periode verstoten om op een rustige stille plaats nieuwe kalfjes te werpen. Zien we een reebok in deze tijd dan is bij de ene bok het gewei al volgroeid en geveegd en bij de andere bok het gewei zo goed als volgroeid en nog met een basthuid omgeven. Vanaf begin april tot in mei gaan de reebokken hun gewei vegen. Oude bokken vegen het eerst (maart), jongere later (april), en jaarlingbokken het laatst (mei).

MEI - JUNI

Daarna gaan ze zich opmaken voor de bronsttijd. We kunnen een begin van territoriaal gedrag waarnemen dat tot na de bronst voortduurt. Vaak kunnen we in het bos een hees geblaf horen.

Dit blaffen kan ook een angstroep of waarschuwingsroep zijn (zeker als ze kalfjes hebben). De bokken bakenen hun territorium af door met hun geweien tegen boompjes en struiken te vegen.

Tussen de stangen van het gewei bevinden zich geurklieren. De van schors ontblote witte stammetjes zijn vaak duidelijk te zien. Ook tussen de achterste hoefjes, ter hoogte van de spronggewrichten zitten geurklieren waardoor ze hun eigen geur kunnen afscheiden waarmee het territorium wordt aangegeven. Tevens krabben ze met de voorlopers in de grond langs boompjes waarbij goed zichtbare merktekens ontstaan.

Bij de reegeiten komt nu de tijd dat de kalveren gezet (geboren) gaan worden, het is dan eind mei / begin juni. Het komt ook wel eens voor dat er al in april kalfjes worden geboren. Als de kalfjes worden geboren dan zit er om hun hoefjes een soort nageltje die de baarmoeder heeft beschermd tegen deze scherpe hoefjes. Zodra ze hun pootjes gaan gebruiken gaat dit nageltje eraf. Ongeveer een uur na de geboorte kunnen de kalfjes al staan en rare sprongetjes maken. Ze wegen dan ongeveer een tot anderhalve kilo. De geit komt regelmatig (ongeveer 10x per 24 uur) bij het kalfje om het te zogen, ze blijft er niet constant bij. Instinctief drukt het kalfje zich, dat wil zeggen het blijft tussen het zogen en volgen onbeweeglijk liggen en maakt zich zo klein mogelijk, dit doen ze twee tot drie weken. Als het kalfje net geboren is gaat het lopen nog wat moeilijk. In die kwetsbare eerste periode heeft de natuur voor uitstekende bescherming gezorgd.

De kalfjes geven nog geen geur af. Door eventuele predatoren kunnen ze dus niet geroken worden. Als ze op de bosgrond liggen vallen ze totaal niet op, hun gevlechte vacht heeft bijna hetzelfde patroon als de vegetatie. Een week na hun geboorte beginnen de kalfjes vast voer te eten, hoofdzakelijk groene plantedelen. Een dag of drie/vier later volgen ze hun moeder die alert blijft op alle gevaren. Een ree kan niet zo goed zien maar wel scherp bewegingen waarnemen. Ze kunnen bijzonder goed horen en nog beter ruiken. Het gehoor is voortdurend in beweging en draait in alle richtingen of er geen onraad is. Via hun reukorgaan kunnen ze veel waarnemen. Een mens ruiken ze, als de wind gunstig is, al op een afstand

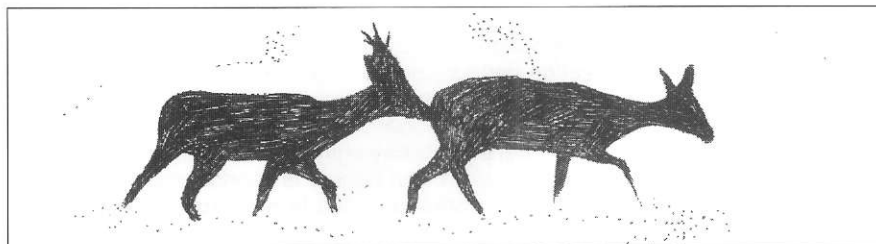
van 300 meter. Bij harde wind zijn reuk en gehoor echter gestoord en blijven de reeën vaak in de dekking.

Zijn er twee kalveren dan gaan deze nooit bij elkaar liggen maar altijd met vele meters tussenruimte (kan variëren van 20 tot 80 meter). Wordt er een toevallig door een hongerige vos, wild zwijn of das opgemerkt dan blijft er altijd nog een over. Onwetendheid is vaak de oorzaak van de grootste fout die men kan maken. Dat is in dit geval het kalf meenemen en ergens afgeven omdat het zo alleen was. Men vindt een alleenliggend kalf zielig en wil hier iets aan doen. Vaak wordt gezegd dat een kalf wat door mensenhanden is aangeraakt wordt verstoten door zijn moeder. Dit is niet helemaal waar maar het is altijd beter en verstandiger om er niet aan te komen, al lijkt een kalf nog zo aaibaar. Heus, de geit komt altijd terug om het kalf weer op te halen.

JULI - AUGUSTUS

Na drie weken beginnen de kalveren te grazen en te herkauwen, weer een week later hebben ze een gewicht bereikt van ongeveer 3,5 kg. De reebokken laten zich gedurende deze tijd, half juni tot half juli slecht zien. Nadat de territoria zijn vastgesteld, zijn deze weinig actief en eten zich dik om zich goed voor te bereiden op de bronsttijd. Reeën hebben een vrij uitgebreid menu met veel afwisseling. In de polders hebben ze als hoofdvoedsel een grote variatie aan grassen, paddestoelen, kruiden en struikgewassen. Van dit laatste eten ze voornamelijk de zachtere plantedelen, de jonge loten en de knoppen. De Veluwe reeën hebben wat minder grassoorten maar een aanvullend menu met onder andere: mast, dennenaalden, heide en bladeren van bijna al de loofboomsoorten.

Veertien maanden na hun geboorte zijn alle reeën geslachtsrijp. In tegenstelling tot de edelherten, die in hun bronsttijd burlen, verloopt de bronsttijd van de reeën vrijwel geluidloos. De reeënbronst begint half juli en duurt tot half augustus met de hoofdbronst eind juli-begin augustus. Bij het Roodwild paart het plaatshert met alle bronstige hinden uit het roedel. Reebokken daarentegen paren slechts met die bronstige reeëit die zich in zijn territorium ophoudt. Indien er koude nachten zijn met nachtvorst dan is de bronst van het Roodwild op z'n felst. Bij de reeën wordt de bronst juist gestimuleerd door warm en zwoel weer met een hoge vochtigheidsgraad. De reebok blijft bijna altijd in zijn territorium, op zoek naar een geurspoor van een bronstige reeëit. Zodra hij dit heeft bemerkt gaat hij naar haar op zoek. Heeft hij haar gevonden dan laat zij hem de eerste dag niet te dicht naderen.

De bok volgt haar overal waar ze naar toe gaat, er worden geen grote afstanden afgelegd. De bok moet haar echt veroveren. Imponeergedrag toont de bok door met zijn gewei te vegen en met zijn lopers te slaan. De bok rent, zwaar ademend al kuchend en kreunend, dicht achter de geit aan tot ze in zo een klein gebied rennen dat er rondjes of achtvormen worden gerend. We spreken dan dat de bok de geit drijft. De uitgesleten sporen van deze cirkels noemen we zogenaamde drijf- of heksenkringen. Na ongeveer drie dagen blijft de hoogbronstige geit definitief stilstaan. Een reeëit blijft 3 à 5 dagen bronstig. Voordat de paring plaats vindt, snuffelt en likt de bok aan de geslachtsdelen van de geit waarmee hij het juiste tijdstip voor de bevruchting peilt. Het dekken of beslaan duurt slechts enkele seconden en vindt meerdere malen plaats gedurende twee tot drie dagen. Bijna alle geiten worden beslagen. Oude geiten niet altijd (dit noemen we guste geiten). Vindt er tijdens de bronst geen bevruchting plaats dan kan de geit in november/december opnieuw bronstig worden (nabronst). De totale draagtijd is 10 1/2 maand (van de geiten die in juli beslagen zijn). Na de bevruchting "zweven" de eitjes (meestal twee) enkele maanden vrij in de baarmoeder tot het in december vast in de baarmoederwand geïmplaneerd wordt.

Dan pas begint de ontwikkeling van het embryo. We noemen dit wel verlengde- of sluimerende dracht, waarin het eitje in kiemrust is. Wel hebben de bevruchte eicellen zich een paar keer gedeeld zodat er een kiem aanwezig is van het nieuwe leven. Als de eitjes zich in de baarmoederwand genesteld hebben gaan ze zich opnieuw delen en verloopt de ontwikkeling van de embryo's verder normaal tot aan de geboorte, ongeveer vijf maanden later. De reeëiten die in de nabronst beslagen zijn kennen géén verlengde dracht, m.a.w. hun kalveren worden rond dezelfde tijd geboren als die van de in de hoofdbronst bevruchte geiten!

Wanneer de reeëit beslagen is en de wederzijdse belangstelling af neemt keert de geit weer terug naar haar kalveren die ze voor de bronsttijd alleen gelaten heeft. De reebok echter blijft bijna altijd in zijn territorium en kijkt opnieuw uit naar een andere, bronstige reeëit. De kalveren hebben inmiddels zomerhaar waardoor de vlekken op de ruggen niet meer zichtbaar zijn. Ze drinken tot ongeveer oktober/november bij hun moeder en hebben dan een gewicht bereikt van ongeveer 12 kg. Als ze volwassen zijn zullen ze tussen de 20 en 30 kg wegen (levend gewicht) waarbij de bokken vaak iets zwaarder worden dan de geiten. De schouderhoogte zal tussen de 65- en 75cm en de lengte van 95-135cm worden.

SEPTEMBER - OKTOBER

Nu we in de herfst zijn aangekomen heerst er rust in het bos.

Tot deze periode was het moeilijk om bij de kalveren het verschil te zien tussen een geitkalf en een bokkalf. Langdurig aanspreken (waarnemen) geeft ons daar antwoord op. Vaak is een bokkalf iets groter dan een geitkalf die overigens dicht bij de moeder blijft dan haar broertje. Beter kunnen we het verschil zien als ze urineren, een bokkalf zal dit met gestrekte achterlopers doen terwijl een geitkalf enigszins zal hurken.

Het meest betrouwbare verschil zit aan de achterzijde en is bij jonge dieren wit van kleur, we noemen dit de spiegel. Deze is bij de mannelijke dieren niervormig

en bij de vrouwelijke reeën rond met een soort staartje, het schortje. De kleur hiervan zegt iets over de leeftijd en/of de gezondheidstoestand. Bij oude reeën zal dit steeds geler worden. Hebben we met een jong dier te maken waarvan de spiegel vuil en verkleurd is dan zijn er waarschijnlijk gezondheidsproblemen.

Opeens is er een groot verschil zichtbaar tussen ons bokkalf en geitkalf. Bij het bokkalf beginnen zich op het voorhoofdsbeen knobbels te ontwikkelen, de rozenstokken, die uitgroeien in ± 3 cm lange met huid begroeide knopstangetjes. Bij een hertekalf zien we pas in het tweede levensjaar het eerste gewei ontstaan. In december wordt deze basthuid eraf geveegd, kort daarna worden deze eerste stangetjes waar nog geen rozenkransen aanzitten weer afgeworpen. Maar voor die tijd, aan het einde van de herfst werpen de overige reebokken hun gewei af.

NOVEMBER - DECEMBER

Door hormooninvloeden is de zaadproductie geheel gestopt en wordt bepaald dat het gewei gaat afvallen. Rond november-december gebeurt dit afwerpen eerst bij de oudere bokken, vervolgens bij de jongere bokken. Beenoplossende cellen verzamelen zich plotseling aan de bovenste gedeeltes van de rozenstokken (onder de rozenkrans). Kort daarna zullen de geweistangen door hun eigen gewicht of door aanraking afvallen. Een gewei bestaat voor: 48% uit fosforzure kalk, 44% mineraalzouhoudende eiwitverbindingen en voor 8% uit andere mineralen. Wilde zwijnen en knaagdieren knagen deze geweien vrij snel op vanwege de stoffen waaruit het gewei is opgebouwd. Een gave reeënstang zal dus niet zo gauw gevonden worden.

Aan de kleur van het zegel (breukvlak) is goed te zien of het gewei kort geleden is afgevallen. Een zegel is vergelijkbaar met een menselijke vingerafdruk, het patroon zal altijd hetzelfde blijven, ongeacht de kwaliteit van het gewei. Zijn de stangen net afgeworpen dan heeft de reebok een bloederige wond op de plaats waar het gewei heeft gezeten. Spoedig zal deze genezen en zal er nieuwe huid groeien over de breukvlakken. Moeilijk is het dan om een ree die je niet helemaal ziet aan te spreken. Soms wordt een bok dan wel eens voor een geit uitgemaakt. Die verwarring kan nooit lang duren want onder invloed van hormonen begint er vrijwel direct een nieuw gewei te groeien. Bepalend voor de kwaliteit van het gewei is de ontwikkeling van de rozenstokken bij het bokkalf. Wordt het kalf geboren in een

voedselarme biotoop of is hij minder gezond in zijn eerste levensfase dan zullen zich dunne rozenstokken vormen waar later nooit een zwaar en goed ontwikkeld gewei op zal kunnen groeien.

JANUARI - FEBRUARI

Tijdens de groei is het gewei met een basthuid omgeven. In deze fluweelachtige huid lopen vele zenuwen en zit een gigantisch bloedvatstelsel dat zorgt voor het transport van de opbouwstoffen. Bij edelherten zie je naarmate ze ouder worden ieder jaar een forser en soms endenrijker gewei ontstaan tot ongeveer hun 14-e levensjaar. Een groot verschil is dit met reeën waarbij ieder jaar weer de omstandigheden bepalen hoe de kwaliteit van het gewei wordt. Zijn er slechte weersomstandigheden en heeft hij niet de beschikking over voldoende en goed voedsel dan kan het gewei zich niet goed ontwikkelen terwijl hij het jaar daarvoor misschien een prachtig gewei had.

Het volgende jaar kan hij dan eventueel weer een veel beter gewei opzetten. Herkennen van reebokken wordt door deze jaarlijkse veranderingen moeilijker. Belangrijk is dus het gehele dier te observeren en niet alleen het gewei. Vaak zien we bij een jaarling dat het gewei één zijtak heeft, we noemen dit een gaffelaar. Onder gunstige omstandigheden kan het ook al twee takken hebben waardoor hij een zesender wordt genoemd.

Tot zijn zesde-zevende jaar kan de reebok een steeds zwaarder zesendergewei ontwikkelen. Vaak is zo'n gewei vanaf de rozenkrans (ruwe krans aan de basis van het gewei) tot enkele centimeters daarboven voorzien van gewei-uitstulpingen. Dit noemen we de pareling. Bij oudere gezonde bokken zal dit veelvuldiger aanwezig zijn dan bij jongere of minder gezonde bokken. Na zes tot zeven jaar gaat het gewei, net zoals dat bij een edelhert gebeurt, terugzetten. Als het gewei is volgroeid, het is dan maart-april, sluiten de bloedvaten zich waarna de bast gaat indrogen.

MAART - APRIL

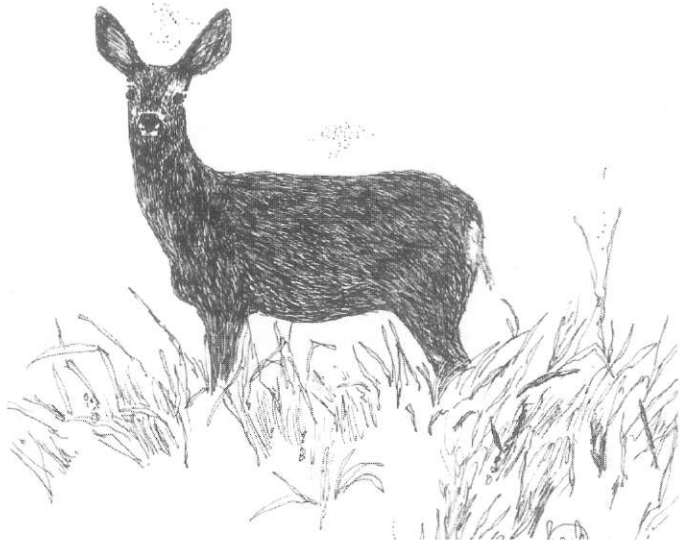
Nu breekt de tijd aan dat de bok zijn gewei gaat vegen waarbij de jongere bokken weer later vegen dan de oudere. Op dezelfde wijze als het afwerpen en de groei wordt dit vegen door hormonen bepaald. Vanaf die tijd begint ook de ontwikkeling

en toenemende produktie van nieuwe zaadcellen. Het vegen doet de bok aan boompjes en struiken. Tijdens dit vegen zijn nog niet alle bloedvaten gesloten waardoor het gewei en de afgeveegde bast bloederig gekleurd zijn. Door het vegen is de schors van de veegboom beschadigd en komen er sappen vrij. De bloedresten met deze sappen geven het gewei, wat van oorsprong wit zou zijn, de bekende bruine kleur. We zijn bijna een jaar verder, het is weer eind april.

In die periode kan het wel voorkomen dat er schijnbaar doelloos reekalveren van het vorige jaar in het veld rondlopen. Hun moeder heeft ze voor een periode verstoten om op een rustige stille plaats nieuwe kalfjes te werpen. De cyclus zal zich met deze volgende generatie weer herhalen.

Enkele beschermende maatregelen.

- In ons land zijn zogenaamde reewildspiegels ontwikkeld. Dit zijn reflectoren die langs de wegen geplaatst kunnen worden. De koplampen van het verkeer reflecteren het bos in waardoor met name reewild wordt gewaarschuwd dat er onraad is. Wel is het belangrijk dat deze spiegels regelmatig worden schoongemaakt om hun werking te behouden. Dit voorkomt vele aanrijdingen met reeën.
- Het verdrinken van reeën kan voorkomen worden door het creëren van uittreedplaatsen in de steile beschoeiingen van veel kanalen en vaarten.
- Bij het plaatsen van rasters rekening houden met de wildwissels, de rasters niet hoger maken dan noodzakelijk, geen puntdraad (prikeldraad) gebruiken en de rasters voorzien van inspringmogelijkheden.

De vele rasters die de laatste tijd weer in de natuurgebieden zijn geplaatst in verband met de aanwezigheid van schapen of runderen zijn vaak te hoog en voorzien van overbodige punt- en staaldraden. Hierdoor kunnen verwondingen veroorzaakt worden waaraan de dieren soms na een lange tijd een ellendige dood sterven.

- Elektronisch wildwaarschuwingssysteem: wordt bij wildwissels in Zwitserland op beperkte schaal toegepast. In ons land wordt bestudeerd of dit systeem zinvol is om toe te gaan passen. Het berust op het principe dat verkeer alleen wordt gewaarschuwd indien er wild op de weg is of dat er wild in de dekking langs een weg aanwezig is.

Geraadpleegde literatuur:

Vereniging Wildbeheer Veluwe : Nieuwsbrieven 20 - 1994 en 21 - 1995.

Schuitemaker H. : Cursus Grofwildbeheer, IPC Groene Ruimte-Arnhem.

Wilrijt : Jacht op de Reegeit, De Jager nr 1 - 1987.

Zesender : Levensbedreigende ongemakken en Reewildziekten, De Jager nr 16 - 1991.

Poutsma J. : Waar reeën leven, (Reeën 1) Vereniging Het Reewild. 1982.

Mekers J. : Leeftijdschatting en Het gewei, (Reeën 2) Vereniging Het Reewild. 1984.

Haaften J.L. van : Reewild en Reewildbeheer, Vereniging Het Reewild. 1989.

Wildschut Daan : Reeën ruimte geven, Bunde op den Heiligenberg 1980. Capreolus, Tijdschrift voor Reewildbeheer nrs 1 t/m 8, Vereniging Het Reewild, 1994 en 1995.

Swartenbroekx Jos M.L. : De Jacht in België, Standaard Uitgeverij Antwerpen / Weesp

Wyndaele Paul : Jagen, Uitg. Van In - Lier, België. 1989.

UITSLAG PUZZEL

In ons vorige nummer heeft onze voorzitter diverse kevers getekend en hebben wij aan u de vraag gesteld ze op naam te brengen. Blijkbaar was dit iets voor de echte liefhebber want er zijn slechts enkele inzendingen binnengekomen.

De juiste uitslag was als volgt:

- 1 Alpenboktor
- 2 Grote timmerbok
- 3 Tweebandige tangbok
- 4 Bosboktor
- 5 Grote eike- of heldenbok
- 6 Rozebokje of Muskusbok
- 7 Timmerbok of Denneboktor
- 8 Wilgenbok of Ogenboktor

Omdat maar twee inzenders alle namen goed hadden hebben we besloten beiden de prijs toe te kennen, namelijk het boekje "vogels".

Op Apenheul leven ruim 350 apen vrij in het bos en blij tussen de bezoekers. Zonder gaas of tralies kijkt u niet met medelijden, maar met respect naar 21 soorten 'Ambassadeurs van het Regenwoud'.

Apenheul werkt mee aan tal van internationale fokprogramma's en ondersteunt diverse natuurbeschermingsprojecten in de tropen.

Voor fietsers en automobilisten staat Apenheul uitstekend aangegeven langs alle invalswegen van Apeldoorn, maar Apenheul is ook goed te bereiken met het openbaar vervoer.

**Iedere dag geopend van 1 april t/m 31 oktober.
Telefonische informatie: 055 3 57 57 57**

...het dierbaarste dierenbos van Nederland!

BIJZONDERE WAARNEMINGEN

Tijdens onze excursies, maar ook tijdens andere ontmoetingen met onze donateurs krijgen wij regelmatig enthousiaste verhalen te horen over dieren die men gezien heeft of andere interessante zaken die men meegemaakt heeft. Het is echter jammer dat er met die informatie verder niets gedaan wordt, Beheerders van de terreinen op de Veluwe zouden graag ook over deze (bijzondere) waarnemingen horen.

Daarom het volgende.

Indien u bijzondere waarnemingen heeft gedaan, belt u dit dan door aan de secretaris van onze Stichting (tel. 055-3558585, b.g.g. 0321-323268). Door onze contacten in de "groene wereld" kunnen wij zorgen dat de informatie snel op de juiste plaats terecht komt. De beheerders zullen u er dankbaar voor zijn.

SIGNALLEN

door: W. Fiets

Vlinders en hun rupsen hebben heel boeiende signalen ontwikkeld om rovers te weren. Signalen als kleuren en geuren, geluid en beweging worden ook gebruikt om elkaar te herkennen in de voortplantingstijd. Soms kunnen deze signalen strijdig zijn met de signalen voor de bescherming tegen predatoren. De Gehakkelde Aurelea in rust bijvoorbeeld, geeft een signaal af van "ik ben vies, vooral niet eetbaar". Rupsen en poppen van deze soorten zien er uit als vogelpoepjes. De rupsen rusten zelfs in gekromde houding om deze overeenkomst te versterken.

Soorten die deze methode gebruiken komen in een lage dichtheid en verspreid voor. In de vlucht zijn de vlinders weer een aantrekkelijke prooi. Snelheid en wendbaarheid zijn hun sterkste wapens. Andere soorten zoals bijvoorbeeld de Kleine Vos maken juist gebruik van hun kleuren door aan te geven "pas op, ik ben oneetbaar". Zij kunnen met andere soorten die dezelfde signalen afgeven een gemengde groep vormen, zoals alle Witjes en de Monarchvlinder. Mocht een predator zich toch aan een prooi wagen dan zal hij dat niet licht vergeten. Vogels zullen zich de uitwerking van het gif, en de vieze smaak vooral herinneren door de opvallende kleuren en vormen, terwijl de zoogdieren meer afgaan op de geur en smaak. Dit is de reden dat deze soorten, vaak door elkaar, in hoge dichtheden voorkomen.

Poppen zijn het best beschermd indien zij in lage dichtheden en verspreid voorkomen. Hun vorm nodigt niet uit tot eten. Bijvoorbeeld de gouden en zilveren vlekjes van de Vossenpoppen zorgen er voor dat zij er niet uit zien als voedsel. De bizarre vormen van de poppen van onze IJsvogelvlinder zijn ook een mooi voorbeeld van er niet uit zien als voedsel. "Ik ben er niet", opgaan in de omgeving en inspelen op de vele variaties in die omgeving, dat kan de Heidevlinder als geen ander. Er is daarom ook vaak veelvormigheid binnen een volk van deze vlinder. Deze methode komt voor bij veel soorten dagvlinders maar ook bij hun rupsen en poppen.

Voordoen als soortgenoot is een methode die Mierenblauwtjes van het geslacht *Maculinea* zich eigen hebben gemaakt. Door het produceren van geurstoffen, het maken van geluiden, en het zich gedragen als mier of mierenlarf kunnen de rupsen van de Mierenblauwtjes veilig leven in een mierenest. Van de meeste soorten Blauwtjes hebben de rupsen, naast vele kleine, een grote rugklier die een vloeistof afscheidt welke voor de mieren bijzonder lekker is. Vele soorten rupsen hebben ook nog twee tentakels die snel in- en uitgetrokken kunnen worden. Als dit gebeurt dan raken de mieren erg opgewonden en gaan het rupsje aan alle kanten betasten. De poppen bezitten klierwratjes waar diezelfde, voor de mieren zo heerlijke, vloeistof uit komt. Bovendien maken de poppen nog tsjirp-geluiden die een imitatie zijn van de signalen waarmee de mieren onderling communiceren. Hiermee wordt predatie door de mieren voorkomen. De rupsen worden door de mieren zelfs beschermd tegen o.a. sluipwespen. De mieren behandelen de rupsen als hun eigen larven die zorgvuldig gevoed worden, tussendoor verorberd de rups vele larven en eieren van deze mieren. In enkele gevallen kunnen de mieren ook een voordeel hebben van de indringer. De lokstof van het Bleek Blauwtje bevat namelijk 15% suiker, de rugklier scheidt ongeveer 40 druppeltjes per uur af. In de tijd dat de rups in het nest is kunnen ongeveer 20 mieren daardoor voor een kwart tot de helft in hun energiebehoefte voorzien.

WILDTERMEN

door: J. Rolfes

Voorbeeld van het gebruik van een aantal grofwildtermen.

Aan de verse prenten (sporen) had de boswachter vastgesteld dat het roedel roodwild (groep edelherten) zich nog in de dichte dekking (dichte bospercelen) ophield. Hij was vroeg op pad gegaan en had al een ontmoeting gehad met een sprong reeën (groep reeën). Ook had hij al een reebok gezien, een zesender met sterk ontwikkelde rozen (bepaalde verdikkingen aan de basis van het gewei). Hij dacht aan de tijd die komen ging, namelijk de hoogtijd of bladtijd (brontstijd), als de reegeit naar de bok fiepte (lokroep) en de zesender achter haar aan zou drijven. Dat zou weer een mooie tijd in zijn boswachtersbestaan zijn. Hij ging op weg naar de hoogzit. Wat later in het jaar, zo omstreeks half september, zat hij op dezelfde hoogzit (waarneempost in boom of op palen) en vernam iets, rechts van hem. Er trad een hinde (vrouwelijk edelhert) gevolgd door haar kalf en even later een smaldier (vrouwelijk edelhert van één jaar oud) uit de dekking. Hij vroeg zich af waar het hert zou zijn, maar plotseling klonk er een machtig geburl (bronstroep) uit de dekking. Het kaalwild (vrouwelijke edelherten) stond al lang op de wildakker te laveien (eten) toen een kapitaal hert (hert met minstens 12-endig gewei) uittrad. Het dier had liggen zoelen (modderbad nemen) want het was bedekt met modder. De windvang (neus) van het dier was omhoog gericht en het zekerde langdurig. Het was een oneven 12-ender (aan de ene stang van het gewei meer enden als aan de andere stang). Als hij zich niet vergiste kon hij de brontstuur van het hert ruiken. Zo maar opeens wisselde er een spitsier (hert met eerste gewei) uit de dekking. Het plaatshert (bezitter van een bronstroedel) burlde een paar maal en verdreef de spitsier. Nadat de hinden hun lavei beëindigd hadden en weggetrokken waren, daalde de boswachter van de hoogzit af en ging huiswaarts. Op weg naar huis kruiste opeens een bagge (vrouwelijk wild zwijn) met haar drie frislingen (biggen) zijn pad gevolgd door een paar overlopers (wilde zwijnen van één jaar oud). Dichtbij zijn huis was nog een kleine wildakker, waar om deze tijd vaak moeflons stonden, hij ging er nog even kijken. Hij had geluk, er stonden twee rammen. Duidelijk waren de schabrakken (witte zadelvlekken) van de rammen te zien. Ook waren er ooiën met hun lammeren die aan het spelen waren in de ondergaande zon. Voldaan na zo'n mooie avond keerde de boswachter huiswaarts.

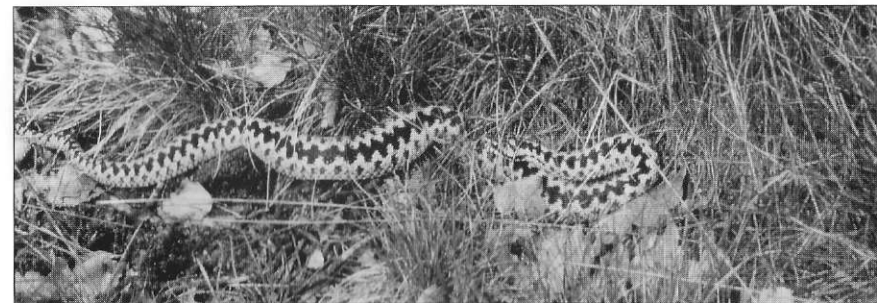
OP EEN MOOIE PINKSTERDAG

door: H.L. Kats

Tweede Pinksterdag, zal ik maar eens een keer uitslapen of heel vroeg het bos in? Het wordt uitslapen, één dag rustig aan doen, morgen immers weer werken. Het is aardig weer, na de koffie gaan mijn vrouw en ik een wandeling maken in het Kroondomein. Het zal vandaag en zeker vanmiddag wel druk zijn in het bos. De natuur heeft altijd een positieve invloed op de mensen. In de stad fietst iedereen zonder op of om te kijken langs elkaar heen, zodra je het bos in fietst knikt men naar elkaar en ben je eenmaal in het bos dan wordt er gegroet. Om twaalf uur zetten we onze fietsen tegen een boom bij een bospad waar we aan het einde van de wandeling weer uit hopen te komen.

We wandelen nog geen tien minuten als we links een reegeit zien, ze loopt langzaam door. De wind is ons gunstig gezind, ze heeft geen verwaaiing van ons. Even blijven kijken ....en ja, er loopt een prachtig reekalfje achter haar aan, langzaam verdwijnen ze tussen de hoge bosbesstruiken. Vijftien minuten later, twee fietsers hebben ons vriendelijk groetend gepasseerd, steken er ineens een zeug met vijf biggen op enkele meters voor ons het pad over. Het waren grote biggen, ik denk late biggen van eind vorig jaar nu dus eigenlijk overlopers. Kort daarna ineens een schreeuw van een big. Vanaf het pad zien we in een open stuk bos een grote vos met een schreeuwende big in haar bek wegrennen. Een grote zeug en een overloper zetten direct de achtervolging in, geschreeuw en paniek onder de andere biggen. De vos laat de big los, het is onmogelijk om hard te rennen met die big in haar bek. Ze rent rondjes, om haar prooi in de gaten te houden, achtervolgd door de woedende zeug en overloper, de borstelharen in de nek staan recht overeind. Even lijkt de rust terug te keren maar de vos is nog te dicht in de buurt. Opnieuw haalt de zeug uit, geschreeuw en weer een achtervolging. Op een gegeven moment gaan de varkens met hun biggen er vandoor. We hebben niet kunnen zien of de vos met haar prooi weg is gegaan of dat de gewonde of wellicht dode big achter is gebleven.

Een onvergetelijk tafereel van een zeug en een vos die beide voor hun jongen wilden zorgen. Daarna nog een ontmoeting met een smalree, twee groetende wandelaars en ja, we kwamen inderdaad bij onze fietsen uit. Gelukkig waren we samen anders had niemand mijn verhaal geloofd, zomaar op een middag.

adder

VRIJWILLIGERSWERK IN NATUURGEBIEDEN

Door: H.L. Kats

Wij willen u graag in de gelegenheid stellen om mee te doen met een of meerdere vrijwilligersprojecten. Het is de bedoeling dat we diverse werkzaamheden verrichten die anders niet uitgevoerd zouden worden (zie onderstaande beschrijving). Dit in goede samenspraak met het personeel van Staatsbosbeheer, de Gemeente Apeldoorn en de stichting "Het Gelders Landschap". De ervaring leert dat het bijzonder plezierig is om op deze wijze in de natuur bezig te zijn. U zult wellicht denken: "Ik werk de hele week al, zaterdags wil ik vrij zijn". Het contact met de natuur en het genieten van waarnemingen (reptielen, amfibieën, grofwild, insecten, vogels, bijzondere planten e.d.) maakt deze "werktijd" ruimschoots goed.

Overzicht van de diverse projecten en data (op zaterdagen) wanneer en waar er gewerkt wordt.

Tongerense heide: (terreingids Het Gelders Landschap blz. 118). Een prachtig gebied van droge- en natte heide, waar wij zorgen voor de verwijdering van spontaan gegroeide groveden, berk e.d. Er wordt gewerkt van 09.00 uur tot ± 12.00 uur. Data: 16 maart, 27 april en 13 juli. Verzamelen op de parkeerplaats aan de weg Vierhouten - Emst, ter hoogte van Gortel.

Vierhouterbos/Noorderheide (S.B.B.): Op de Noorderheide (reservaat) zijn we bezig diverse cultuur-historische waterlopen te restaureren en grafheuvels te ontdoen van opslag. In het aangrenzende Vierhouterbos helpen we Staatsbosbeheer met allerlei hand- en spandiensten. Er wordt gewerkt van 09.00 uur tot ± 15.00 uur. Data: 17 februari, 30 maart, 15 juni, 23 november, 21 december. Verzamelen op de parkeerplaats aan de weg Vierhouten - Emst, bij de ingang van het Vierhouterbos.

Zandhegge: (terreingids Het Gelders Landschap blz. 131). Een, niet voor het publiek toegankelijk, terrein met een historische zandstuifwal en twee heideveldjes. Evenals op de Tongerense heide zorgen we dat opslag van deze heideveldjes wordt verwijderd. Er wordt gewerkt van 09.00 uur tot ± 12.00 uur. Data: 12 oktober. Verzamelen bij de slagboom van Het Gelders Landschap (ingang Zandhegge), halverwege de Greutelse weg in Wenum/Wiesel.

Park Berg en Bos, Gemeente Apeldoorn: In dit park staat een oude varkens voerhut (de "bietenhut"). Deze willen we geschikt gaan maken als winterverblijfplaats voor vleeermuizen. Werktijden van 09.00 uur tot 12.00 uur. Data: 2 maart, 25 mei, 31 augustus en 7 december. Verzamelen bij de werkschuur, dienstingang Berg en Bos, hoek Asselsestraat-Laan van Spitsbergen.

U dient zelf voor werkhandschoenen, koffie en eventuele lunch e.d. te zorgen.

Als blijkt dat zich te veel vrijwilligers voor een project hebben aangemeld of dat er gezien de werkzaamheden een beperkt aantal vrijwilligers nodig zijn, dan krijgt u daarover zo spoedig mogelijk bericht.

Mocht u op een opgegeven datum niet kunnen wilt u dan zo vriendelijk zijn dit telefonisch te melden aan een van onze bestuursleden? We behoeven dan niet onnodig te wachten op de verzamelplaatsen. (telefoonnummers staan op de achterpagina van ons boekje).

Indien u aan een project wilt meewerken kunt u dat aangeven op het formulier achterin het boekje en dit opsturen naar ons postbusnummer (vergeet niet de data voor u zelf te noteren alvorens u het verstuurt). Wij rekenen dan op uw aanwezigheid.

NESTKASTEN RADIO KOOTWIJK

---

door J. Rolfes

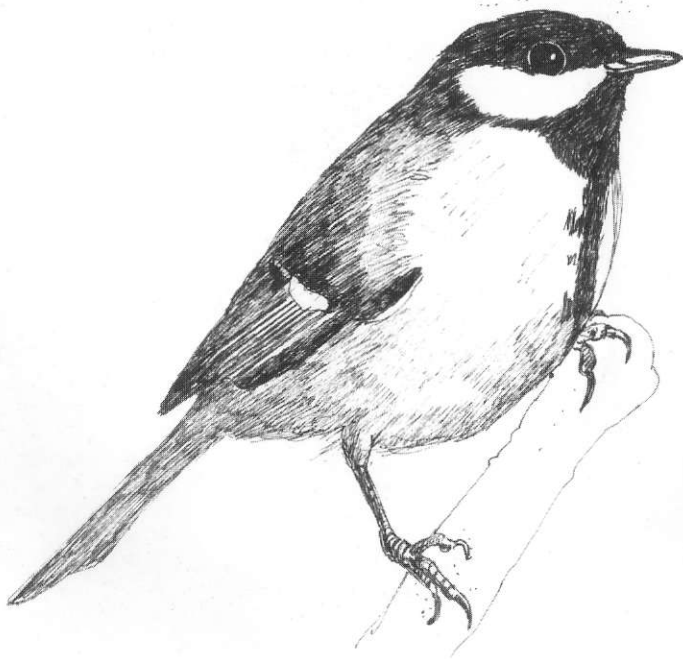
In ons nestkastengebied hebben in 1995 weer verschillende vogels gebroed. Door onze vrijwilligers werden de volgende broedparen geteld:

61 paar koolmezen met 404 jongen;
20 paar pimpelmezen met 165 jongen;
48 paar bonte vliegenvangers met 230 jongen;
5 paar boomklevers met 25 jongen;
2 paar boomkruipers met 6 jongen;
1 paar matkopmezen met 3 jongen en
1 paar gekraagde roodstaarten met 7 jongen.

Ook werden door onze vrijwilligers verschillende malen herten, reeën en wilde zwijnen waargenomen. Verder is er nog een vos gezien en in één van de nestkasten een grootoorvleermuis.

Tenslotte nog zandhagedissen, bonte specht, groene specht, houtsnip en driehoornmestkever.

Al met al weer een respectabele lijst.

STICHTING BEHOUD DIERENWERELD VELUWE, vrijwilligersprojecten

Naam : _____

Adres. : _____

Postcode, plaats : _____

tel.nr. : _____

Wil zich opgeven als vrijwilliger om mee te werken aan de onderstaande projecten op de aangegeven data:

Tongerense heide:	☐ 16 maart,
	☐ 27 april,
	☐ 13 juli.
Vierhouterbos / Noorderheide:	☐ 17 februari,
	☐ 30 maart,
	☐ 15 juni,
	☐ 23 november,
	☐ 21 december.
Zandhegge:	☐ 12 oktober.
Berg en Bos Apeldoorn	☐ 2 maart,
	☐ 25 mei,
	☐ 31 augustus,
	☐ 7 december.

Dit formulier zenden aan:
Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe.
Postbus 103
7300 AC Apeldoorn

STICHTING BEHOUD DIERENWERELD VELUWE, aanmelding donateursdag.

Naam : _____
adres : _____
postcode, plaats : _____
telefoonnummer : _____

geeft zich hierbij op voor de donateursdag op 1 juni 1996.

aantal personen : _____ (maximaal 2)

doet mee met het volledige programma;
 doet 's-middags niet mee aan de excursie op het landgoed
Duno en wil het kasteel bezichtigen (kosten f 7,50 p.p.).

s.v.p. uw keuze aankruisen.

Dit formulier voor 1 mei 1996 zenden aan: .....
Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe
Postbus 103 .....
7300 AC APELDOORN.

MUSEUM VOOR NATUURBEHEER

Van harte!

Het Museum voor Natuurbeheer feliciteert de Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe met haar 10-jarig bestaan.

Vanaf 1 januari 1996 gaat het voormalige Museum voor Wildbeheer verder onder de nieuwe naam Museum voor Natuurbeheer.

In al onze activiteiten staat de relatie tussen de mens en de natuur centraal. Vandaar dat onze subtitel "Mens en Natuur in Kasteel Doorwerth" is.

Naast een boeiende permanente expositie zijn er regelmatig wisselexposities met een bepaald thema. Tot 31 maart exposeert tekenaar/illustrator Ed Hazebroek. Er komen exposities over leven en werken van Jac P. Thijsse en over patrijzen.

Wij organiseren boeiende natuurritten naar Slowakije waarbij lokale natuurprojecten met mankracht en financieel worden ondersteund. Ook op het gebied van opleiding en educatie is het museum actief.

Ook Uw Stichting is actief op het gebied van natuurbeheer. Wij zijn dan ook verheugd dat wij in dit jubileumjaar Uw Stichting in juni mogen ontvangen in Kasteel Doorwerth.

U mag natuurlijk ook al eerder komen!

G.J. Hopperus Buma
Directeur Museum voor Natuurbeheer

Museum voor Natuurbeheer
Fonteinalee 2, 6865 ND Doorweth
Tel: 026 - 333 53 75, Fax: 026 - 333 45 19

Openingstijden Museum voor Natuurbeheer:

1 november tot 1 april; dinsdag t/m zondag 13.00 - 17.00 uur

1 april tot 1 november; dinsdag t/m vrijdag 10.00 - 17.00 uur
zaterdag en zondag 13.00 - 17.00 uur.

Het museum is op maandag gesloten.